

JURIJ G. VINOGRADOV*

(1946–2000)

Moartea tragică a lui Jurij Germanovič Vinogradov, a survenit pe 29 mai 2000, la Konstanz în Germania. "Ον οἱ θεοὶ φιλοῦσιν ἀποθνήσκει νέος (Cel pe care zeii îl iubesc moare tânăr) – o celebră sintagmă care-și găsește confirmarea deplină în cazul savantului rus, pus în fața deciziei implacabile a lui Athropos tocmai când ajunsese la *akme*-ul forțelor creatoare ca istoric, epigrafist, profesor, redactor șef-adjunct al prestigioasei reviste *Vestnik Drevnej istorii*.

Ju.G. Vinogradov s-a născut la Moscova, pe 13 iunie 1946, într-o familie de intelectuali. După absolvirea studiilor liceale (cu medalie de argint) a urmat cursurile Facultății de istorie a Universității de Stat „M. Lomonosov” din Moscova, pe care le încheia în 1969 cu o specializare în arheologie și cu diplomă de merit. Teza de licență privind poemele ciclice de la Olbia, elaborată sub conducerea științifică a eminentului specialist Boris Nikolaevič Grakov, avea să reprezinte prima publicație a lui Vinogradov, apărută în *VDI* 3, 1969. Viitorul epigrafist de talie mondială avea să-și poarte pașii uceniciei pe tărâmul cercetării inscripțiilor nord-pontice tot sub îndrumarea lui Grakov, iar la studierea ceramicii și la acumularea experienței inițiale ca arheolog i-a avut ca profesori pe V.D. Blavatskij și A.N. Karasev.

În 1973, cunoscutul epigrafist rus susține în mod strălucit teza de doctorat cu titlul „Dezvoltarea economică a insulei Thasos în secolele V–IV î.e.n.”. Către această dată piesa de rezistență a tezei sub titlul *Keramičeskie klejma ostrova Phasos* fusese publicată în revista *Numizmatika i Epigrafika* 10, 1972, p. 3-63, lucrarea respectivă fiind și la trei decenii de la apariție citită și citată de către specialiștii preocupați de studierea amforelor thasiene.

Din 1973 Ju.G. Vinogradov și-a desfășurat activitatea în cadrul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Rusiei din Moscova, la Centrul de cercetare comparativă a vechilor civilizații. Timp de 16 ani a condus Secția de istorie antică a Greciei și a zonei nord-pontice. În 1989 devenea secretar responsabil, iar un an mai târziu – redactor șef-adjunct al revistei *VDI*.

Tot în 1989 apărea la Moscova o lucrare monografică fundamentală pentru istoria milenară a Olbiei nord-pontice intitulată *Političeskaja istorija Ol'vijskogo polisa VII–I vv. do. n.e. Istoriko-epigrafičeskoe issledovanie (Istoria politică a orașului Olbia în secolele VII–I î.e.n. O cercetare istorico-epigrafică)*. Cartea reprezenta teza de habilitare a lui Vinogradov, susținută public un an mai devreme, în care erau enunțate idei interesante și novatoare, chiar dacă multe dintre ele discutabile, cum ar fi conceptul deja celebru al perioadei „protectoratului barbar” în istoria coloniilor grecești nord-pontice.

Cele mai relevante studii ale savantului moscovit referitoare la istoria lumii pontice, a Olbiei, Chersones-ului, Regatului Bosporan și a altor ținuturi, publicate preponderent în limba rusă pe parcursul a circa trei decenii în diferite reviste și volume, au fost adunate într-o culegere monumentală apărută la Mainz în 1997 sub titlul *Pontische Studien. Kleine Schriften zur Geschichte und Epigraphik des Schwarzmeerraumes*.

Că zeii l-au iubit pe Jurij Vinogradov rezultă și din afirmarea timpurie ca specialist cu autoritate în probleme de epigrafie și istorie antică nord-pontică, ceea ce l-a impus foarte repede atenției colegilor din întreaga Europă. Pentru a da un singur exemplu în acest sens amintesc scrisoarea pe plumb de la Berezan publicată de către epigrafistul rus la vârsta de 25 ani (*Drevnejšee grečeskoe pis'mo s ostrova Berezan'*, în *VDI*, 1971, 4, p. 74-100), care a provocat o discuție istoriografică nemiîntâlnită anterior pentru un asemenea gen de documente. În această ordine de idei nu apare întâmplător faptul că Ju.G. Vinogradov va deveni către sfârșitul anilor 70' ai secolului trecut primul bursier al Fundației „Alexander von Humboldt” dintre istoricii din spațiul fostei Uniuni Sovietice. De asemenea, nu întâmplării se datorează și faptul că seria XENIA, inițiată la Konstanz de către profesorul Wolfgang Schuller și care în prezent numără mai bine de 40 volume, a fost deschisă de lucrarea epigrafistului rus cu titlul *Olbia. Geschichte einer altgriechischen Stadt am Schwarzen Meer*, Konstanz, 1981.

* Material prezentat inițial sub forma unei comunicări la Institutul de Arheologie Iași în martie 2002.

Cunoașterea mai multor limbi de circulație, cum ar fi franceza, engleza, italiana și, mai ales, germana, a contribuit, într-o bună măsură, la stabilirea unor legături de colaborare strânse cu specialiști vest-europeni de renume ca: Wolfgang Schuller, Heinz Heinen, Christian Habicht, Mihael Wörrle, Philippe Gauthier ș.a. În ultimile două decenii ale vieții sale aparent scurte istoricul moscovit a fost o prezență constantă la diferite reuniuni științifice internaționale ale epigrafiștilor sau clasicisților în general. Cel care-i aprecia atât de mult pe V.V. Latyšev, L. Robert și A. Wilhelm a ajuns la răndu-i să se bucure de o recunoaștere internațională unanimă.

Membru corespondent al Institutului Arheologic German, membru al Asociației internaționale a epigrafiștilor, membru în colegiul de redacție la *Supplementum Epigraphicum Graecum*, corespondent pentru zona nord-pontică la *Bulletin Epigraphique*, invitat de către prestigioase universități din străinătate pentru a ține cursuri și seminare, Jurij Germanovič Vinogradov reprezenta pentru colegii occidentali specialistul de cea mai mare autoritate în cercetarea antichităților de la nordul Pontului Euxin.

Multe dintre ipotezele și ideile care apar formulate în publicațiile savantului rus au fost discutate și combătute argumentat în literatura de specialitate, dar contribuția sa în domeniu n-a fost pusă la îndoială nici de către cei mai perseverenți zoiliști. Contribuție rezultată din împletirea permanentă a talentului nativ cu munca acerbă, din stăpânirea exemplară a surselor arheologice, literare, epigrafice, numismatice sau de altă natură, din cunoașterea în profunzime a întregii istorii antice a teritoriilor nord-pontice. Maestru al reconstrucției în filigran și, în același timp, creator de tablouri istorice de ansamblu, Ju.G. Vinogradov s-a dovedit a fi continuatorul operei lui M.I. Rostovtzeff, V.V. Latyšev și B.N. Grakov la un nivel științific remarcabil.

Meritele lui Vinogradov, ca cercetător, se leagă mai cu seamă de clarificarea unor aspecte privind colonizarea greacă timpurie a regiunii nord-pontice, de istoria politică a *polis*-urilor grecești din această zonă și de raporturile stabilite de orașele respective cu Roma, de istoria etniilor „barbare” și a diverselor populații din Europa de Est. A contribuit într-o mare măsură și la reintrarea antichităților nord-pontice în atenția istoriografiei occidentale. A făcut-o prin stabilirea unor contacte personale cu specialiști de mare prestigiu în domeniu, prin publicarea în Germania a câtorva monografii, prin colaborarea la reviste de renume cum ar fi: *Bulletin de Correspondence Hellénique*, *Chiron*, *Revue des Études Grecques*, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, *Ancient Civilisation from Scythia to Siberia* etc., prin sprijinul acordat unor colegi din Rusia și Ucraina pentru a publica lucrări de referință în Europa de Vest, prin obținerea unor finanțări din străinătate pentru șantierul arheologic nord-pontice (mai cu seamă pentru cele de la Olbia și Berezan).

Mărturisesc că am trăit un sentiment de neliniște amestecat cu oarecare teamă într-o dimineață de iulie 1997 la Olbia când urma să fac cunoștință cu Jurij Ghermanovič Vinogradov. Maestrul pe care-l respectam aproape până la venerație, căruia îi cunoșteam bine opera și despre care auzisem atâtea, urma să se pronunțe asupra rosturilor mele în domeniul epigrafiei și al antichităților nord-pontice, în general. Însă din primele momente ale discuției mi-au dispărut, ca prin farmec, orice neliniște sau teamă. Maestrul nu căuta întrebarea ultimă, prin care să pună în încurcătură învățacelul, ci propunea dialogului cu încredere și sinceritate îndoiești și semne de întrebare la care el însuși încă nu aflase un răspuns. După acea primă întâlnire ne-am despărțit ca vechi cunoștințe, iar eu m-am putut convinge că Vinogradov, într-adevăr, face parte dintre acei puțini oameni în jurul cărora, încă din timpul vieții, se naște un început de legendă.

Parcimorios cu timpul propriu, era dispus, întotdeauna să-i asculte pe cei care-i cereau sfatul; încrezător în ideile sale, nu se grăbea totuși să respingă fără reflecție opinii contrare. Nonconformismul nobil în apărarea adevărului științific se împletea la Ju.G. Vinogradov cu o bunăvoință și sensibilitate sufletească neobișnuită. Era devotat trup și suflet așa-numitei „frății a arheologilor” și întotdeauna reușea să focalizeze asupra sa centrul atenției cu ocazia diverselor întruniri științifice sau de altă natură. Fără a mai ajunge să creeze o școală „Vinogradov cel Mare” a lăsat moștenire planuri de cercetare multe și ambițioase legate de antichitățile de la nordul Pontului Euxin. Rămâne de văzut în ce măsură „diadohii” din Rusia, Ucraina ori România vor reuși să ducă la bun sfârșit măcar unele dintre aceste proiecte.

Istoric și epigrafist prin excelență, Ju.G. Vinogradov era bine familiarizat și cu marea literatură. Îi plăceau îndeosebi versurile lui Mandelștam și Brodskij, iar romanul *Maestrul și Margareta* de M.A. Bulgakov – după cum îmi spunea fiul său Andrei – l-ar fi citit de 28 ori. Atât cât l-a ajutat talentul, a scris și a publicat el însuși poezie (unele poezii i-au apărut în volumul colectiv *Pyl' zolotaja. Kniga v knige: kasat'sja tajny i dyšat svobodoj*, editor [și autor] Sergej Bujskich, Nikolaev, 1994, p. 153-157). Ca atare doresc să-mi închei această scurtă evocare tot prin câteva versuri pe care le scriam la puțin timp după înălțarea către stele a lui Jurij Ghermanovič Vinogradov.

LISTA SELECTIVĂ A LUCRĂRILOR PUBLICATE DE JU.G. VINOGRADOV

1. *Pontische Studien. Kleine Schriften zur Geschichte und Epigraphik des Schwarzmeerraumes*, herausgegeben in Verbindung mit Heinz Heinen, Mainz, 1997, 703 p. + 40 pl.
2. *Političeskaja istorija Ol'vijskogo polisa VII-I vv. do. n.e. Istoriko-epigrafičeskoe issledovanie*, Moscova, 1989, 284 p.
3. *Olbia. Geschichte einer altgriechischen Stadt am Schwarzen Meer*, Konstanz, 1981, 47 p.
4. *Olbia: eine altgriechische Stadt im nordwestlichen Schwarzmeerraum* (în colaborare cu S.D. Kryžickij), Leiden, 1995, 168 p. + 119 pl.
5. *Der Pontos Euxeinos als politische, ökonomische und kulturelle Einheit und die Epigraphik*, în *Pontische Studien*, p. 1-73.
6. *Griechische Epigraphik und Geschichte des nördlichen Pontosgebietes*, în *Pontische Studien*, p. 74-99.
7. *Die historische Entwicklung der Poleis des nördlichen Schwarzmeergebietes im 5. Jahrhundert v.Chr.*, în *Pontische Studien*, p. 100-132.
8. *Zur politischen Einheit Berezans und Olbias*, în *Pontische Studien*, p. 133-145.
9. *Barbaren in der Prosopographie Olbias im 6. und 5. Jh. v.Chr.*, în *Pontische Studien*, p. 146-164.
10. *Die Stele des Leoxos, Molpagores' Sohn, aus Olbia und die skythisch-griechischen Beziehungen im frühen 5. Jh. v.Chr.*, în *Pontische Studien*, p. 230-241.
11. *Das olbische Münzdekret des Kanobos und der Wert der Edelmetalle am Pontos im 4. Jh. v.Chr.* (în colaborare cu P.O. Karyškovskij), în *Pontische Studien*, p. 250-275.
12. *Kallinikos, Sohn des Euxenos: Probleme der politischen sowie der Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Olbias in der zweiten Hälfte des IV. Jahrhunderts v.Chr.* (în colaborare cu P.O. Karyškovskij), în *Pontische Studien*, p. 276-322.
13. *Zur Bearbeitungsmethodik griechischer epigraphischer Denkmäler (nach olbischen Materialien)*, în *Pontische Studien*, p. 355-376.
14. *Aus der Geschichte des archaischen Olbia*, în *Pontische Studien*, p. 377-384.
15. *La Chersonèse de la fin de l'archaïsme* (în colaborare cu M.I. Zolotarev), în *Pontische Studien*, p. 397-419.
16. *Die Entstehung des chersonesischen Territorialstaates* (în colaborare cu A.N. Ščeglov), în *Pontische Studien*, p. 420-483.
17. *Die Votivinschrift der Tochter des Königs Skiluros aus Pantikapaion und Probleme der Geschichte Skythiens und des Bosphorus im 2. Jh. v.Chr.*, în *Pontische Studien*, p. 526-562.
18. *Polemon, Chersonesos und Rom*, în *Pontische Studien*, p. 563-576.
19. *The inscribed bronze from Vani*, în *Pontische Studien*, p. 577-601.
20. *L'anello del re Skyles. Storia politica e dinastica degli Sciti nella prima metà del V sec. a.C.*, în *Pontische Studien*, p. 613-633.
21. *Ekonomičeskoe razvitie Fasosa v V-IV vv. do n.e. Avtoreferat kandidatskoj dissertacii*, Moscova, 1973, 22 p.
22. *Epigrafičeskije otkrytija poslednyh let v Ol'vii*, în *Novejšije otkrytija sovetskich archeologov. Tezisy dokladov*, Kiev, 1975, partea II, p. 69-90.
23. *Milet i Ol'vija. Problema vzaimootnošenij metropolii i kolonii na rannem etape*, în *Problemy grečeskoj kolonizacii*, Tbilisi, 1979, p. 47-52.
24. *Kul't Apollona i kalendar' v Ol'vii* (în colaborare cu A.S. Rusjaeva), în *Issledovanija po antičnoj archeologii Severnogo Pričernomor'ja*, Kiev, 1980, p. 19-64.
25. *Epigraphik in der UdSSR*, în *Arheološki Vestnik*, 31, 1980, p. 301-316.
26. *Polis v Severnom Pričernomor'e*, în *Antičnaja Grecija*, Moscova, 1983, p. 366-420.
27. *Dekret v čest' Antesterija i krizis Ol'vijskogo polisa v epochu ellinizma*, în *VDI*, 1984, 1, p. 51-80.
28. *Recenzie: D.M. Pippidi, Inscriptiile din Scythia Minor*, I, București, 1983 (în colaborare cu P.O. Karyškovskij), în *VDI*, 1984, 3, p. 174-183.
29. *Varvarskij protektorat nad grečeskimi polisami Pričernomor'ja*, în *Tezisy dokladov IX avtorsko-čitatel'skoj konferencii VDI*, Moscova, 1984, p. 43.
30. *AN ΤΟΣ ΠΙΘΟΣ ΣΗΜΗΝΗΤΑΙ*. IG XII, Suppl. 347, în *BCH*, Suppl. XIII, 1986, p. 197-200.
31. *Osnovnye rezul'taty rabot Berezanskoj ekspedicii* (în colaborare cu Ja.V. Domanskij și S.L. Solov'ev), în *Itogi rabot archeologičeskich ekspedicij Gos. Ermitaža*, Leningrad, 1989, p. 33-60.
32. *Sources écrites et archéologiques du Pont-Euxin Nord-Ouest. Analyse comparative*, în O. Lordkipanidze, P. Lévêque (ed.), *Le Pont-Euxin vu par les Grecs*, Paris, 1990, p. 121-139.
33. *Bulletin épigraphique*, în *REG*, 103, 1990, p. 531-560 (*Côte septentrionale du Pont, Caucase, Asie Centrale*).
34. *Die Söldner von Phanagoreia* (în colaborare cu M. Wörrle), în *Chiron*, 22, 1992, p. 159-170.

35. *Archaeology of the Northern Coast of the Black Sea* (în colaborare cu M.Ju. Treister), în *AJA*, 97, 1993, p. 521-563.
36. *Greek Epigraphy on the North Black Sea Coast, the Caucasus and Central Asia (1985-1990)*, în *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*, 1, 1994, p. 63-74.
37. *Očerk voenno-političeskoj istorii sarmatov v I. v. n.e.*, în *VDI*, 1994, 2, p. 151-170.
38. *Grenzfrage in Chersonesus Taurica am Ausgang des 4. Jh. v.Chr.*, în *Stuttgarter Kolloquium zur historischen Geographie des Altertums 4*, 1990, Amsterdam, 1994, p. 363-374.
39. *Griechen am Don. Die Grabungen in Tanais 1994*, în *Eurasia Antiqua*, 1, 1995, p. 213-263.
40. *Novoe dokumental'noe dos'je imperatorskoj epochi iz Chersonesa (O prevratnosti sudeb chersonesitov i ich lapidarnogo archiva)*, în *VDI*, 1996, 1, p. 48-60.
41. *Istrija, Tira i Nikonij, pokinutyj i vozroždennyj*, în *Numizmatika i Epigraphika*, XVI, Moscova, 1999, p. 50-71.
42. *Paleographija rannich lapidarnych nadpisej Ol'vii (VI-V vv. do n.e.)*, în *ANAXAPΣIΣ. Pamjati Jurija Germanoviča Vinogradova*, Sevastopol, 2001, p. 6-12.
43. *Graffiti iz svjatiliščja Apollona na zapadnom temenose Ol'vii* (în colaborare cu A.S. Rusjaevă), în *ANAXAPΣIΣ. Pamjati Jurija Germanoviča Vinogradova*, Sevastopol, 2001, p. 134-142.